

STUDIE

ZE ŽIVOTA KNIHOVNY NÁRODNÍHO MUZEA ZA PROTEKTORÁTU

Marta Vaculínová (Praha)

From the Life of the National Museum Library in the Protectorate of Bohemia and Moravia

Abstract: The aim of the paper is to show the situation of the National Museum Library (NML) in the period of 1939–1945 based on archival documents. Central changes made by the Nazis affected people as well as their work in the NML. It was not possible to continue as before – some employees had been arrested or executed by the Gestapo. Nevertheless, the number of the NML staff increased as a result of the transfer of officials from the closed Ministry of War and Ministry of Foreign Affairs. Two employees of German nationality joined the NML based on the new rules concerning the relations between Czechs and Germans in public services. The operation of the library came under the supervision of Professor Carl Wehmer, who planned a cataloguing reform, was in charge of the book collections and ensured their later evacuation. The plans for a new NML exhibition were cancelled and replaced by propagandistic exhibitions imported from Germany, such as *Deutsche Größe*. The Nazi ideologists planned to return the National Museum and its library to the original idea of the land museum. Also Emil Franzel, a former leading member of the German Social Democracy in Czechoslovakia, a later member of the Sudeten German Party and in 1940–1941 an official in the NML, followed the idea of a land museum in his book *History of the National Museum Library* (Prague 1942), the first monograph on the history of the NML.

Keywords: National Museum Library – culture in the Protectorate of Bohemia and Moravia – Carl Wehmer – Emil Franzel

Složitě období protektorátu a doby, která mu předcházela, se už stalo námětem mnoha historických pojednání a popularizačních prací. Byla to nelehká doba, v níž se vlivem strachu měnily charaktery lidí, nebylo možné plnit stanovené cíle, ale mnohem spíše bylo nutné snažit se proti okupační moci udržet alespoň zčásti dosavadní výdobytky. Tak se jeví i v materiálech Archivu Národního muzea, v muzejní registratuře i v písemnostech muzejní knihovny. Tento příspěvek si neklade za cíl podat vyčerpávající přehled o činnosti knihovny mezi léty 1939–1945. Jeho cílem je zprostředkovat dílčí výpověď úředních písemností,¹ která v budoucnu bude muset být nutně doplněna jejich hlubším studiem i dalšími prameny, zejména osobní povahy, jež jsou zvláště pro období protektorátu klíčové a bez jejichž svědectví by obraz nebyl úplný.² Samostatně by v budoucnu mělo být pojednáno také o darech a akvizicích KNM v té době – k nim je zachována obsáhlá dokumentace v archivu NM i v archivu KNM. Bude třeba zpracovat také materiály z činnosti úřadu a státního tajemníka říšského protektora, které se týkají organizace knihoven a muzeí, s ohledem na dopad různých opatření na KNM.³

1. Knihovna jako součást NM

Před vyhlášením protektorátu vykonávalo muzeum běžné činnosti, plánovala se stavba druhé muzejní budovy, pod muzeem se realizovaly průzkumové práce pro stavbu elektrické rychlodráhy. V agendě nacházíme i úsměvné drobnosti, jako je protest vedení NM proti reklamě na plzeňský Prazdroj, která byla vyvěšena před muzeem na stanici tramvaje a budila nevhodné konotace. Aktivitu vyvíjel Spolek vysokoškolských odborných úředníků NM, jehož předsedou byl numismatik Gustav Skalský. Tento spolek se mimo jiné ohradil proti napadení Josefa Volfa v časopise *Národní výzva*, jehož původcem byl zaměstnanec knihovny Jarmil Krecar,⁴ a snažil se získat větší vliv na vedení muzea.

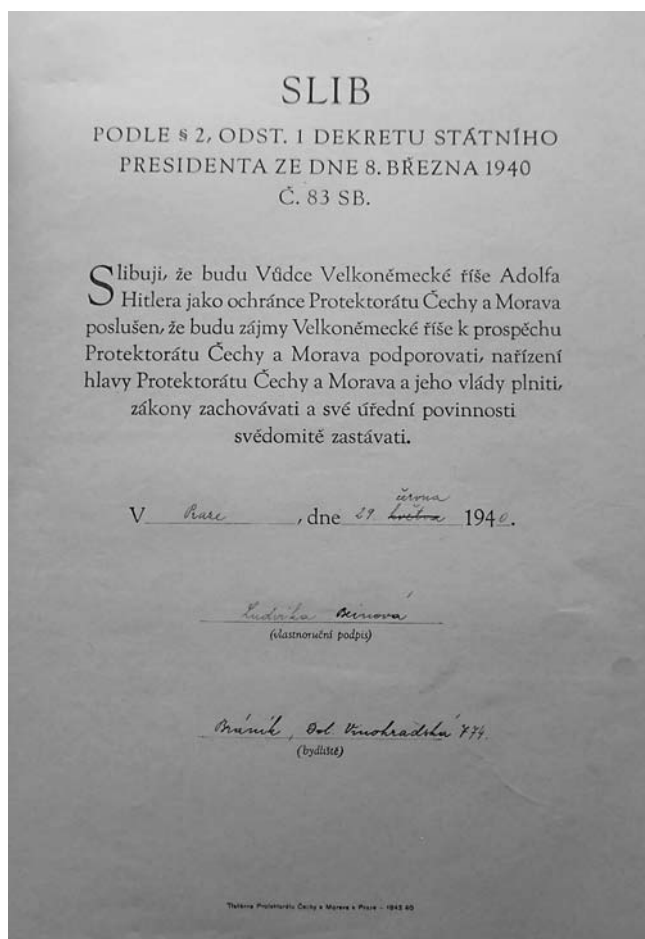
Po odtržení Sudet a zvolení prezidenta Emila Háchy vyjádřilo vedení NM prezidentovi svou podporu a pozvalo ho na návštěvu instituce, která se uskutečnila na jaře 1939. V důsledku zmenšení území státu se snížil rozpočet NM a byly omezeny prostředky na nákup sbírek, současně se však jednalo o zakoupení pozůstalosti J. E. Purkyně. Uvažovalo se

¹ Za pomoc při studiu v Archivu Národního muzea bych chtěla poděkovat dr. Mileně Běličové a jejím kolegyním. Za inspiraci k článku bych ráda poděkovala dr. Václavu Petrbokovi, který mi zapůjčil paměti Emila Franzela a byl mi nápomocen svými radami a připomínkami.

² Po válce byly některé vzpomínky muzejních pracovníků vydány tiskem, kromě ČNM 115 vydaného roku 1946 a popisujícího činnost jednotlivých historických oddělení za protektorátu, jsme čerpali zejména z knihy někdejšího zaměstnance KNM a později pracovníka divadelního oddělení Jaroslava Švehly (ŠVEHLA 1946). Přestože byla napsána krátce po válce, jedná se o publikaci spíše emotivní a propagační než historickou a některé její údaje jsou nepřesné. V budoucnu bude nutné prozkoumat písemné pozůstalosti členů tehdejšího vedení knihovny, zejména Miloslava Novotného a Jarmila Krecara (LA PNP) a Emila Axmana (fond pozůstalostí ČMH). Problémům historiografie NM a pokusů o zpracování souhrnných dějin muzea se věnují WOITSCHOVÁ – JÚN 2015.

³ Ke knihovnám za protektorátu viz např. LUFT 1989; MOHN 2014; z domácích publikací VOBORNÍKOVÁ 2016.

⁴ O tom podrobněji KUBÁT 2011, s. 41.

Obr. 1. Slib poslušnosti Adolfu Hitlerovi a říši

o zabrání německého divadla⁵ pro muzeum, bylo však odmítnuto jako příliš malé. Hledala se nová budova pro národopisné oddělení. Návrh na to, aby v Panteonu byla místo sochy Kašpara Šternberka postavena socha Jana Husa, nezískal jednohlasou podporu s tím, že by jej pravděpodobně zamítlo policejní ředitelství.

Po vzniku protektorátu ještě některé řešené problémy dobíhaly – např. soutěž na stavbu nové budovy, která se po opuštění plánu architekta Josefa Gočára postavit dvě muzejní budovy na Letné místo stadionu Slavie měla stavět na pražském Výstavišti. Brzy se však projevila změna politických poměrů, zejména v personální rovině. Při likvidaci ministerstva národní obrany bylo NM přikázáno celkem 49 zaměstnanců, z likvidace ministerstva zahraničí bylo přiděleno 8 zaměstnanců a na žádost NM také dva radové z ministerstva školství. I ze zrušené armády přišli do muzea někteří důstojníci, mezi jinými také do knihovny. V knihovně pracovali

od července 1939 v cizojazyčném oddělení vedeném J. Krecarem a zpracovávali knihy ze staré zásoby. Kromě zaměstnanců ze zrušených organizací zaměstnávalo NM i stipendisty ministerstva školství⁶ z Fondu na podporu nezaměstnané inteligence. Tak byl knihovně přidělen dr. Josef Tichý, předtím vysokoškolský asistent. Stipendisté mohli pracovat jen po určitou dobu, než byli přeřazeni na stálé pracovní místo nebo našli zaměstnání jinde. Podle dekretu z 8. 3. 1940 museli od té doby všichni stipendisté skládat slib poslušnosti Adolfu Hitlerovi a říši (viz. obr. 1). K 5. 11. 1941 byla činnost Fondu ministerstvem zastavena.

Vedení NM muselo pro zemský úřad vyhotovit seznamy zaměstnanců židovského původu. Změna poměrů se projevila i v nákupu sbírek – na schůzi kuratoria 6. 10. 1939 knihovna navrhuje zakoupit *Mein Kampf* a další Hitlerovy knihy. (Téhož roku však byla v rámci akvizice získána také kompletní *Acta sanctorum* o 52 svazcích). 15. 11. 1939 po studentských nepokojích přišlo do muzea gestapo a zatkl v knihovně Antonína Dolenského a Jarmila Krecara, kteří strávili ve vazbě pět týdnů,⁷ vyslýchán byl i František Páta.⁸

Knihovna připravovala novou literární expozici „1000 let českého písemnictví“. Autorem dvou předkládaných návrhů byli zaměstnanci knihovny Antonín Dolenský a Antonín Grund. Muzejní kuratorium se nakonec přiklonilo ke Grundovu návrhu s tím, že obzvláštní pozornost má být věnována *Rukopisům královédvorskému a zelenohorskému*. Člen kuratoria profesor Václav Vojtíšek však žádal, aby nebyly dlouhodobě vystaveny, a bylo rovněž doporučováno zakrývat vzácné knihy ve vitrínách deskami, aby nebyly vystaveny přímému světlu.

Zemský úřad přiděloval do NM již od roku 1939 na nátlak úřadu říšského protektora také zaměstnance německé národnosti.⁹ Právě tento úřad vypracoval studii o zastoupení Čechů a Němců ve veřejných institucích a zejména pro knihovnictví, kde byla převážná většina Čechů, ale nejen pro ně, plánoval změny v personálním obsazení. V roce 1940 bylo nařizováno zaměstnat určitý počet příslušníků německé národnosti v zemských kulturních ústavech. V NM měla vzniknout 3 místa pro vědecké úředníky a 6 pro další kategorie pracovníků. NM na zemském úřadě ve zdůvodnění návrhu systemizace ze 13. 4. 1940 požadovalo takovou znalost češtiny ze strany německých úředníků, aby mohli studovat český materiál a pracovat s ním. Direktivnímu přidělování německých zaměstnanců se vedení muzea snažilo bránit alespoň tak, že navrhovalo vlastní kandidáty, aby se zaručila odborná kvalifikace nových pracovníků. Tak NM požádalo např. o přidělení pražského Němce, dr. Josefa Opitze,¹⁰ do prehistorické sbírky či dr. Kunschika¹¹ pro archiv. Knihovna zřejmě obdobný požadavek nepřednesla a byli jí přiděleni dva němečtí

⁵ Míneňna snad dnešní budova Státní opery.

⁶ Celým názvem Ministerstvo školství a národní osvěty, zkracováno jako MŠANO.

⁷ O tom v archiváliích NM pochopitelně není zmínka, informace pochází z Krecarovy pozůstalosti v Literárním archivu, viz KUBÁT 2011, s. 42.

⁸ František Páta (1885–1942), původní profesí středoškolský profesor, překladatel, vydavatel díla A. Jiráska, zakládající člen česko-lužického spolku. V KNM pracoval od roku 1920.

⁹ Ještě na schůzi kuratoria z 6. 10. 1939 bylo požadováno vysvětlení tohoto přidělování. Tak byla např. do prehistorického oddělení přidělena dr. Kollmann z Liberce, která měla zpracovávat nálezy ze sudetoněmecké oblasti.

¹⁰ O J. Opitzovi viz STEHLÍKOVÁ 2015.

¹¹ ŠVEHLA 1946 o něm píše v souvislosti s archivem NM na s. 20 jako o dr. Kunczikovi. Z textu vyplývá, že se zaměstnancem archivu nestal, naopak tam byl začátkem roku 1940 poslán jako člen komise pro jeho reformu.

zemští komisaři – dr. Emil Franzel¹² a dr. Edith Schröpferová, oba do cizojazyčného referátu vedeného J. Krecarem.

Podle nařízení zemského výboru museli všichni zaměstnanci NM do 5. 4. 1940 odevzdat dotazník o árijském původu s tím, že osoby neárijského původu nebudou moci být v budoucnu v NM zaměstnány. Toto nařízení se nikoho z knihovny nedotklo. V listopadu 1940 byl zjišťován rodinný stav zaměstnanců a hlášení zaměstnanci svobodní, bezdětní a dále podle počtu dětí. V roce 1941 a později se v seznamech zaměstnanců uváděl počet legionářů (např. k 23. 4. 1942 jich celkem v NM bylo 16).

K roku 1941 se sice zvýšil počet zaměstnanců KNM o 9 (přírůstek byl způsoben zejména zaměstnáváním bývalých důstojníků a příslušníků zrušených ministerstev obrany a zahraničí), ale počet zřízenců se snížil na čtyři a ředitel KNM žádal o místo uklízečky, aby mohl být v KNM udržován pořádek. Výnosem zemského úřadu k 31. 1. 1941 se stal zastupujícím přednostou KNM Miloslav Novotný.

9. 6. 1941 zatkl gestapo pracovníka knihovny dr. Jana Kefera a byl uvězněn na Pankráci.¹³

V létě 1941 vydalo ministerstvo vnitra zákaz přijímání nových sil a povyšování, který ovšem neplatil pro německé státní příslušníky. Bylo zakázáno přijímat vdané ženy do veřejné služby a provdané úřednice byly propouštěny. Ani toto nařízení se nevztahovalo na zaměstnankyně německé národnosti. Personální opatření, která byla NM určována nadřízenými úřady, směřovala plánovitě k vyloučení zaměstnanců židovského původu i jejich příbuzných z činnosti muzea, omezovala činnost zaměstnanců české národnosti a podporovala zaměstnance národnosti německé, pro něž zvláště zpočátku neplatila v rámci personálních úprav žádná omezení. K těmto opatřením se později přidala plánovitě prováděná germanizace.

Další nařízení říšského protektora ze 30. 2. 1940 se týkalo posláni zaměstnanců nad 55 let do výslužby, dále zaměstnankyň nad 50 let a legionářů nad 45 let. Ředitelství NM se proti tomuto opatření ohradilo r. 1942, kdy mělo dojít uplatnění, např. v knihovně by v důsledku těchto opatření odešlo 50 procent všech zaměstnanců. V přípisu zemskému úřadu se ředitel Zemek přimlouvá, aby ze starších pracovníků zůstal v KNM alespoň dr. Páta, jenž je výborný znalec knihovny,¹⁴ skvělý pracovník a ovládá cizí jazyky.

V roce 1941 byl změněn název Národního muzea na Zemské muzeum v Praze/Landesmuseum in Prag. Před změnou samou bylo na žádost ministerstva školství zasláno tomuto úřadu 7. 3. 1941 podrobné vyjádření o vzniku a smyslu dosavadního českého názvu i jeho latinského ekvivalentu.

Rozhodnutí o změně názvu bylo ve formě oběžníku rozesláno 25. 10. 1941 na všechna oddělení NM. S okamžitou platností bylo zakázáno užívání starých razítek a všude ve sbírkách i kancelářích muselo být zavedeno nové označení. Původní razítka musela být do 27. 9. odevzdána na ředitelství, které mělo pořídit nová, totéž platilo i pro staré tiskopisy.

V přechodném období se služební korespondence psala na čistém papíře se strojovým záhlavím.

Na podzim 1941 se začíná připravovat edice muzejních průvodců *Poklady Národního muzea*.¹⁵

Oběžníkem z 11. 12. 1941 se upravovalo užívání jazyků v NM. Písemnosti musely být vypracovávány v češtině a v němčině nebo jen v němčině, podle sídla adresáta. Vyřizování v jazyce českém bylo povoleno jen ve vnitřním úředním styku, při vyřízení protektorátním úřadům a vedení a podání českým stranám sídlícím v protektorátu. Při podání do ciziny byla vždy vyžadována také německojazyčná verze. Byla stanovena úroveň znalosti němčiny, kterou úředníci museli mít, a byl zaveden systém jazykových kurzů a zkoušek. (Ještě v roce 1944 musela Mirjam Daňková¹⁶ vykonat jazykovou zkoušku a doložit prohlášení o árijském původu a o tom, že nepatří k zednářům, aby mohla být přijata mezi stálé zaměstnance KNM.) Jazykovou správnost ověřovali přednostové oddělení, pokud si nebyli jisti, přeposílali písemnosti na ředitelství radovi Pospíšilovi, který byl pověřen přezkušováním návrhů.

V roce 1942 se provádělo nařízení vlády o židovských míšencích ve veřejné službě a zaměstnanci museli dokládat další údaje o původu rodiny. Tomu, kdo by doklady nepředložil, hrozilo disciplinární řízení. Zaměstnanci, kteří byli židovskými míšenci nebo jejich manželé či manželky byli Židy nebo židovskými míšenci, měli být posláni do výslužby. Veřejní zaměstnanci nesměli uzavřít sňatek s osobou, která by byla židovského nebo smíšeného původu. Před sňatkem byli povinni si vyzvednout na ředitelství formulář oznámení sňatku, který byl zemským úřadem přezkoušen i s rodovými doklady příštího manžela či manželky.

V témže roce byli někteří pracovníci totálně nasazeni. Byly sepisovány seznamy nejčennějších sbírkových předmětů (pro knihovnu byl použit seznam, který již 13. 9. 1938 ještě před všeobecnou mobilizací vyhotovil A. Dolenský pro sbírku rukopisů, starých tisků a obrození) a plánovala se výstavba protiletického krytu, který byl zřízen koncem roku 1942. V prosinci nastala krize vytápění (Beheizungskrise), výpadky dodávek uhlí muselo řešit vedení NM přímo se zemským úřadem.

Po atentátu na říšského protektora Heydricha byli na výzvu Zemského úřadu všichni zaměstnanci nuceni účastnit se 2. 6. 1942 projevu vlády na Staroměstském náměstí. Zaměstnanci KNM se sešli na Mariánském náměstí, kde byla provedena prezence. Omlouvala jen protisabotážní služba nebo nemoc. Rovněž 5. června se konal v hromadný projev zaměstnanců Zemského úřadu proti atentátu, tentokrát na hřišti Slavie, i zde byla účast zaměstnanců NM povinná. Následovala řada dalších shromáždění, např. podle zprávy přednosty Novotného se manifestace 3. 7. neúčastnili dr. Axman a dr. Karasová, kteří byli na dovolené, a dr. Páta, který byl nepřítomen v úřadě od 27. 6. 1942 (byl zatčen gestapem a v době, kdy se podávalo hlášení, již nežil).

¹² Emilu Franzelovi a jeho činnosti v KNM věnujeme samostatný článek.

¹³ O životě a díle J. Kefera, významného hermetika a spisovatele, předsedy společnosti Universalia viz NAKONEČNÝ 1995, s. 161. Dle ŠVEHLA 1946, s. 57 byl zatčen 18. 6.

¹⁴ V KNM působil od roku 1920.

¹⁵ K jejich realizaci zřejmě nedošlo. Později v roce 1965 uspořádalo NM výstavu se stejným názvem.

¹⁶ Později provdaná Bohatcová (1919–2007), významná představitelka naší knihovnědy.

Říšský komisař dr. Becker se svým zástupcem dr. Wehmerem pracovali na koncepci protektorátního knihovnictví a jeho začlenění do říšského knihovního systému. 18. 7. 1942 zaslal Josef Becker zprávu říšskému protektorovi,¹⁷ v níž tlumočí stanovisko Národní knihovny, která sice nemá žádné centralistické tendence, ale považuje za nutné upozornit na dvě významné pražské knihovny, totiž na knihovnu Národního muzea a na Strahovskou knihovnu, kde je třeba zabránit vývoji, který by mohl vést k jejich chybnému směřování a ztrátám. V knihovně zemského muzea je z německých zaměstnanců jen jedna koncipistka s malou profesní zkušeností.¹⁸ Dohled z německé strany je z kulturněpolitických důvodů velmi potřebný. Strahovská knihovna by měla být zachována jako sbírka i jako muzeum knihy. Becker žádá, aby byla zvážena opatření, která zajistí obě knihovny, a navrhuje, aby byly obě dány pod pravomoc německého komisaře, jako je to u Národní knihovny a knihovny technických vysokých škol. To se skutečně stalo a KNM byla od r. 1943 pod odbornou správou říšského komisaře Beckera a jeho zástupce Wehmera. Zásadní rozhodnutí ohledně fondu a činnosti podléhala jejich schválení.

5. 2. 1943 navštívil německý komisař dr. Wehmer protiletecký kryt s címeliemi v NM – ten podle jeho závěrů nesplňoval podmínky dobré ochrany fondů a bylo doporučeno převézt cimelie na venkov.

Od konce roku 1943 se na popud knihovní komise, vedené říšským komisařem Beckerem, připravovala organizace provozu knihovny podle nových pravidel (zlepšení služeb, přednostní katalogizace důležitých fondů, vyklizení některých prostor). Probíhala evakuace sbírek do zámku ve Žlebech. Jako první se tam přesunuly rukopisy, byly však napadeny červotočem a doc. Grund musel zařizovat jejich dezinfekci. Další externí depozitáře byly ve Slatiňanech, Tuchoměřicích a Lužích – Košumberku. Protože dosavadní provizorní ředitel M. Novotný byl ze zdravotních důvodů často nepřítomen, v roce 1943 to bylo celého čtvrt roku, a nemohl by dostatečně intenzivně pracovat na reformách, které komise navrhla (to bylo oficiální zdůvodnění jeho odvolání), byl jmenován novým řádným ředitelem dr. Emil Axman. Dr. Novotný zůstal jako jediný zaměstnanec literárního oddělení. 8. září 1944 byla definitivně otevřena studovna, zostřil se dozor u východu a za působení doc. Grundy, J. Tichého a M. Daňkové byla přestavěna příruční knihovna. Její tehdejší tematické rozdělení se dochovalo až do doby stěhování příruční knihovny z historické budovy do prostor FS. Vzhledem k tomu, že E. Axman byl prozatímním vedoucím KNM, byly práce v hudebním oddělení poněkud utlumeny. Právě Axman byl v únoru 1944 navržen na povýšení s výborným hodnocením jeho práce na místo vedoucího hudebního oddělení i zástupce vedoucího KNM a spolu s ním také Antonín Grund, vedoucí oddělení rukopisů a starých tisků, jenž byl oceňován pro své odborné kvality i organizační schopnosti. K povýšení byla navržena i dr. E. Schröpferová, která byla v té době zodpovědná za psaní lístkového katalogu a stavění na signatury. Na podzim 1944 se krátil pracovní doba kvůli úspoře energie a v celém roce je zákaz braní dovolených (Urlaubssperre).

Po šesti letech beznámého útlaku a poslušnosti
dvoleté hrdinské výpravy
5. května 1945
Lidstvo buď mírode, poblení Tucha at' jest bez konce!
Hvězd mnoho - šest jediná!
Ať žije prezident Československé republiky
dr. Edvard Beneš!
Sláva maršálu Stalínovi!
Sláva sovětské armádě!
V Praze 11. května 1945
Emil Axman,
A. o. přednostka knihovny.

Obr. 2. Zápis Emila Axmana v knize spisové agendy KNM po osvobození ČR

Evakuaci knihovny měl z pověření zemského úřadu na starosti říšský knihovní komisař (dr. Josef Becker), jenž podával zprávy o činnosti knihovny přímo zemskému úřadu. V případě ohrožení měly být zemským úřadem dány k dispozici transportní prostředky, které by zajistily odvoz alespoň poloviny z 600 000 svazků knihovny mimo Prahu. Komisař navrhoval postup evakuace, provedení však zůstalo v kompetenci zemského úřadu. Protivzdušnou obranu a s ní související opatření měl v celém NM na starosti dr. Josef Opitz. V jemu určené zprávě Zemského úřadu 9. 3. 1945 se píše, že je nutné se obávat, že útok přijde ze směru Zhořelec-Liberec. Proto se nemají dále vyvážet sbírky na Turnovsko a Jičínsko a opatrnost se doporučuje i u Slatiňan. Sbírkové předměty mají být připraveny na nutný rychlý transport. Při převozech autem je třeba dbát opatrnosti a netvořit konvoje, které by upoutaly pozornost leteckých ostřelovačů. Byly sestaveny seznamy tzv. přikázaných zaměstnanců (většinou svobodných a bezdětných), kteří budou dáni k dispozici do výroby k totálnímu nasazení (z KNM mezi nimi byl např. dr. J. Tichý nebo M. Daňková, která pracovala na Kladně v Poldině huti a teprve v červnu 1945 mohla nastoupit zpět do KNM).

¹⁷ Archiv NK, registratura 1942, K/674.

¹⁸ Mílněna nepochybně dr. Schröpferová, jež ovšem nebyla koncipientkou, ale muzejní komisařkou.

Spontánní radost, jaká ovládla většinu zaměstnanců NM po osvobození, krásně dokládá zápis Emila Axmana v knize spisové agendy KNM (viz obr. 2):

„Po šesti letech bezměrného utrpení a po slavných dnech hrdinské vzpoury dne 5. května 1945.

Zdráv buď národe, pokolení Tvého ať jest bez konce!

Hvězd mnoho – vlast jediná!

Ať žije prezident Československé republiky dr. Edvard Beneš!

Sláva maršálu Stalinovi!

Sláva sovětské armádě!

V Praze 11. května 1945

Dr. Emil Axman, t. č. přednosta knihovny¹⁹

Po osvobození v srpnu 1945 sdělila KNM Svazu českých muzeí jména svých zaměstnanců, kteří zahynuli vinou fašistického režimu. Byli dva – dr. František Páta, bývalý vedoucí druhého knihovního oddělení a vedoucí sbírky map, zatčený za heydrichiády 27. 6. a popravený 2. 7. 1942. Po jeho smrti zůstala jeho vdova s dětmi dlouho bez zaopatření. Druhým byl dr. Jan Kefer, zemský muzejní komisař, knihovník KNM, který zemřel v koncentračním táboře ve Flossenbürgu²⁰ 3. 12. 1942. Krátce poté zemřela i jeho žena a zůstal po nich sirotek, syn Reginald. Oba zavraždění úředníci KNM byli 7. 1. 1946 navrženi na posmrtné povýšení a vdova po dr. Pátovi mohla požádat o odčinění křivd. V listopadu 1945 správa a závodní rada NM žádají jeho postátění. Rozbíhají se kursy ruštiny v čítárně NM, kde dříve probíhaly kursy němčiny. Studovna KNM byla po válce otevřena od 1. 5. 1946, ale jen nakrátko. Sbírký ze Žlebů u Čáslavi se stěhovaly ještě v průběhu roku 1949.

2. Oddělení knihovny a její zaměstnanci

Po smrti ředitele Josefa Volfa 12. 5. 1937 byl do jara 1938 prozatímním přednostou E. Axman. V září 1938 byl správou knihovny pověřen vrchní muzejní rada Antonín Zemek, jenž byl zároveň administrativním ředitelem Národního muzea. Po něm vykonával funkci prozatímního přednosty knihovny Miloslav Novotný do r. 1944, kdy jej vystřídal opět Emil Axman.

V letech 1938–1939 byla organizace knihovny následující:

1. referát: české oddělení (vedoucí dr. František Páta)
2. referát: rukopisy a staré tisky, obrození, časopisy a mapy (dr. Antonín Dolenský)

3. referát (zřízený 15. 10. 1938) – cizojazyčné oddělení: agenda bývalého všeobecného a slovanského oddělení, polovina časopisů a polovina drobných tisků (prof. Jaromil Krecar).

4. referát: hudební oddělení (dr. Emil Axman)

5. referát: literární oddělení²¹ (dr. Miloslav Novotný).

Změny v organizaci knihovny navrhl po svém nástupu do funkce M. Novotný, ne všechny se realizovaly, výsledek ke 12. 3. 1941 byl tento:

1. referát (dr. Páta) spravoval výpůjční protokol, obstarával styk knihovny s odděleními, literaturu pro oddělení, dozíral na příruční knihovny a spravoval oddělení drobných tisků.
2. referát (dr. Dolenský, penzionován 1. 7. 1941) spravoval oddělení rukopisů, starých tisků, literatury o umění, individuální knihovny převážně české nebo bohemistické.²² Byl mu přidělen dr. Kefer pro sbírku map, dr. Švehla²³ a další.
3. referát, všeobecný, byl rozdělen na dvě oddělení – slovanské (dr. Polívková), jemuž byla z individuálních knihoven přidělena Polívkova knihovna a drobné slovanské tisky; a neslovanský, jež nadále vedl J. Krecar. Z knihoven osobností mělo oddělení na starost knihovnu hraběte Lützowa, která však postrádala katalog a bylo třeba vytvořit nový.

Referáty 4 a 5 (hudební a literární oddělení) zůstaly prakticky bez organizační změny, vedení literárního archivu se poté, co se M. Novotný stal přednostou knihovny, ujal na krátkou dobu A. Grund, jenž později nastoupil jako vedoucí referátu rukopisů a starých tisků místo penzionovaného A. Dolenského a jeho místo v literárním oddělení zaujal dr. František Mergl.²⁴

V roce 1941 byla směrnicí podepsanou M. Novotným zřízena funkce hospodáře knihovny, který dozíral na organizaci práce zřízenců, správu skladiště,²⁵ výpůjčky knih, měl provést revizi regálů a soustředění nezpracovaného materiálu na jedno místo. Měl mít přehled o evidenci volných míst na regálech skladiště i ve skříních starých tisků. Toto opatření se zřejmě ukázalo jako neúčinné, protože při nuceném propouštění starších muzejních úředníků byl František Holčák, který toto místo zastával, navržen k penzionování.

O rok později přednosta knihovny Novotný svolal na 2. 4. 1942 shromáždění vedoucích pracovníků k další reor-

¹⁷ Archiv NK, registratura 1942, K/674.

¹⁸ Míneha nepochybně dr. Schröpferová, jež ovšem nebyla koncipientkou, ale muzejní komisařkou.

¹⁹ ANM – RNM – KNM, 4a3/1, Spisová agenda 14. 11. 1942–27. 9. 1946.

²⁰ Úřední písemnosti NM uvádí jako místo smrti Mauthausen.

²¹ Později „literární archiv“.

²² Jmenovitě. Thomayerovu, Gutha-Jarkovského, Koliho (bývalý knihovní rada A. Koliha), Vávrovu, Hetschkovu, Hübnerové, Sokola, Tůmy, Regala, Veselého, Palackého a Šafařika, Otty, Dobnera, Machara a Zachara.

²³ Jaroslav Švehla pracoval v KNM od roku 1934, v roce 1951 přešel do nově založeného divadelního oddělení.

²⁴ Tento pracovník byl v KNM jen krátce, v roce 1941 nastoupil jako vrchní komisař, o rok později byl vedoucím národopisu, r. 1943 byl v Náprstkově muzeu, 1944–45 opět vedoucí národopisu. Z NM odešel k 17. 5. 1945. V roce 1942 žádal jako vědecký pracovník úlevu 10 hod. z týdenní pracovní doby na pořádání pozůstalosti Václava Hanky, jeho žádost však byla odložena. Ačkoli vstoupil do dějin KNM jen epizodicky, byl nepochybně rozporuplnou postavou: vzděláním slavista, před nástupem do KNM zaměstnanec soukromého archivu prezidenta republiky a později archivu TGM, byl po osvobození ředitelem NM suspendován, protože „jeho chování za protektorátu bylo urážkou národní cti“. Na základě svědectví člena KSČ o Merglově bezúhonnosti musel ředitel NM odvolání zrušit. K tomu více ANM, agenda personálního oddělení, sign. 19/10.

²⁵ Tak byl v té době nazýván dnešní hlavní depozitář v historické budově NM.

organizaci knihovny. Zápis z tohoto shromáždění tlumočí velmi živě diskusi k reformám, vedoucí pracovníci (Krecar, Švehla, Páta) jsou vesměs proti nim, zejména proti zrušení slovanského oddělení. Dr. Krecar²⁶ dostane za úkol revizi celého skladiště knihovny. Krecar odmítá tuto funkci se slovy: „Nádeníka dělat nebudu!“ a ředitel odpovídá „Já sám dělám knihovně nádeníka [...] a vážím si toho.“ Prof. Krecar: „Je otázka, zda jest zde práce pro člověka správně rozdělena vzhledem ke stáří fyzickému. Lístky psát nebudu.“ Novým vedoucím literárního oddělení se stává dr. František Mergl. Vzniká plán na prodloužení studijní doby do 18 hod. odpoledne s tím, že za to úředníci v jiné dny dostanou náhradní volno. Badatelům bude zabráněno v přístupu k lístkovému katalogu, aby nepřehazovali lístky – toto opatření vydrželo až do začátku 21. století, kdy byl protokol přestavěn.

Další schůze proběhla 25. 4., byly stanoveny delší výpůjční hodiny podle návrhu dr. Grunda proti protestům prof. Krecara a dr. Karasové. Plánovala se revize a čištění knižního skladu.²⁷ Tytéž práce měli provést pracovníci literárního oddělení a oddělení rukopisů a starých tisků ve svých skladištích. Poslední bod jednání byl tento: „Ředitel knihovny dr. Novotný se zmiňuje o návštěvě zástupců německé tajné policie (Gestapa) v literárním oddělení knihovny k prohlídce pozůstalosti Dr. Josefa Volfa.“²⁸ Volfova osobní knihovna, kterou KNM rovněž odkázal, byla v tomto roce pořádána, jak dokládají interní výkazy a zprávy zaměstnanců řediteli KNM. Pravděpodobně tyto reformy a neshody mezi Krecarem a Novotným, které se tradovaly již od dob Josefa Volfa, jehož byl Novotný kdysi zástupcem, zapříčinily Krecarovo předčasné penzionování v téměř roce. Není ovšem pravda, že byl propuštěn proto, že na jeho místo byla po jeho návratu z vězení (už roku 1940!) přijata německá pracovnice dr. Schröpferová, jak píší někteří Krecarovi životopisci.²⁹ Podle hlášení a výkazů práce byla dr. Schröpferová Krecarovou podřízenou v cizojazyčném oddělení a převzala po jeho penzionování některé pracovní činnosti, které mu měly být uloženy, ale on je (podle citovaných zápisů z porad) odmítal přijmout.

V roce 1942 byla nakonec evidována tato oddělení: rukopisy a staré tisky, nové tisky, mapy, hudební oddělení, literární oddělení, příruční knihovny, protokol, zřízení.

Krátce poté byl vydán oběžník³⁰ týkající se zajištění pořádku v knihovně. V něm se nařizovalo knihovním úředníkům sepsat všechny muzejní knihy v příručkách, které bude nadále evidovat protokol. Každá kniha ze skladiště musí být vypůjčena přes výpůjční protokol. Bylo zrušeno oddělení 3., všeobecné, jako samostatný referát a přiřčeno k českému oddělení (dr. Švehla) jako součást referátu nových tisků. Dr. Tichý byl převeden do oddělení rukopisů a starých tisků,³¹ „kam se přestěhuje i se svým stolem“. J. Krecar byl pověřen vedením 1. referátu (místo dr. Páty, jemuž zůstala péče o ma-

povou sbírku) s tím, že bude dále úřadovat v místnosti Lüt-zowovy knihovny. Péči o slovanské oddělení převzala dr. Jiřina Karasová. Dr. Páta jako referent oddělení map seděl nadále sám ve své místnosti, protože potřeboval mnoho místa. Projekt na uspořádání skladiště měl vypracovat dr. Novotný. Měl být také vypracován nový výpůjční řád a upravena služba v čítárně. V tomto roce se také přikročilo k revizi sbírek. Původně se mělo postupovat podle lístkového katalogu, ale při jeho srovnání s obsahem skříní se zjistilo, že řada knih ještě není zapsaná. Bylo tedy použito lokálních (inventurních) katalogů. Problém byl v tom, že do lokálního katalogu často nebyly připisovány duplikáty, takže obvykle počet svazků ve skříních neodpovídal počtu v lokálních katalozích. Navíc spousta knih, nahromaděných i po zemi, nebyla zapsána nikde (jako příklad se uvádí knihovna J. Otty získaná roku 1936, která v době revize nebyla zapsána ani v přírůstkovém katalogu). Mnoho knih z knihovny bylo fyzicky v příručkách odborných oddělení, která si mohla kupovat knihy i samostatně a ty pak neprocházely evidencí KNM.

Systemizace KNM k 28. 5. 1942: prozatímní vedoucí M. Novotný, vedoucí hudebního oddělení E. Axman, vedoucí oddělení map F. Páta, vedoucí oddělení péče o příruční knihovny J. Krecar, vedoucí oddělení literárních pozůstalostí Fratišek Mergl, vedoucí oddělení rukopisů a starých tisků A. Grund, vedoucí oddělení nových tisků Jaroslav Švehla.

19. 10. 1942 žádal přednosta M. Novotný o novou systemizaci služebních míst KNM v této podobě: ředitel, rukopisy a staré tisky, hudební oddělení, literární oddělení, české oddělení, všeobecné oddělení, slovanské oddělení, protokol. KNM bylo podle jeho požadavků potřeba doplnit o 10 odborných pracovníků. Jako podpůrný argument pro svou žádost vypsál srovnání velikosti přírůstku knižního fondu a personálního obsazení KNM a univerzitní knihovny,³² jež je skutečně působivé: přírůstek KNM v roce 1941 činil 46 797 a přírůstek NK 43 628, konceptní úředníci byli zastoupeni v obou institucích počty 8/57, pomocné vědecké síly 0/12, aktuáři a kancelářské síly 8/33. Tyto podklady použil ředitel NM Zemek při zdůvodňování systemizace pro zemský úřad. Výše popsany nepoměr mezi zaměstnanci KNM a NK, na nějž se i v dalších letech poukazovalo, se do dnešních dob výrazně nezměnil.

Již v prosinci 1943 se začala připravovat další reorganizace knihovny. Pod vedením generálního komisaře Beckera z Berlína se sešla knihovní komise. Jednalo se o reorganizaci, rekatalogizaci a novém druhu katalogizace a byl stanoven postup provedení těchto reforem. S ním souviselo i nové pracovní rozdělení KNM, nutnost zakoupení materiálu ke zpracování fondu (katalogizační lístky, rozmnožovací stroj apod.). K 21. 2. 1944 stávajícího přednostu KNM M. Novotného z důvodu špatného zdravotního stavu nahradil E. Axman, aby

²⁶ O Jarmilu Krecarovi a jeho činnosti v KNM před válkou KUBÁT 2011.

²⁷ Hlavní depozitář KNM.

²⁸ O této razii se zmiňuje i ŠVEHLA 1946, s. 31. Ve Volfově pozůstalosti byl podle jeho svědectví ukryt balíček masarykovské korespondence, který M. Novotný našel před příchodem gestapa. Na dalších stranách pak líčí zásahy gestapa ve fondech se zednářskou tematikou – o nich muzejní registratura pochopitelně mlčí. O schovávání důležitých archiválií se zmiňuje sám M. Novotný, srov. NOVOTNÝ 1945.

²⁹ Např. KUBÁT 2011, s. 43.

³⁰ Nedat., spisové číslo V-833/42.

³¹ Jehož byl později dlouholetým vedoucím.

³² Tehdy nazývané Zemská a univerzitní knihovna v Praze.

se na reformě mohlo pracovat intenzivněji. Již od června se posílaly upomínky na vrácení knih, často i opakovaně. Ředitel knihovny musel každý měsíc posílat výkaz práce (Arbeitsausweis) C. Wehmerovi, jenž zastupoval komisaře Beckera, byl odpovědný za postup reformou v NM a povoloval studium apod.

Po osvobození se E. Axman stal prvním poválečným ředitelem Národního muzea, Miloslav Novotný se vrátil na místo přednosta knihovny³³ a zároveň byl pověřen členstvím v disciplinární komisi NM. V rámci očistné akce byl suspendován jediný člověk v NM – podúředník František Erhardt. Všichni ostatní, kteří by mohli být takto postiženi, odešli pravděpodobně z NM hned po osvobození, zaměstnanci německé národnosti byli odsunuti. Byly přijímány pomocné vědecké síly, do KNM jako stipendista Karel Bezděk, pozdější dlouholetý vedoucí oddělení knižní kultury. V létě 1945 bylo muzeum na určitou dobu uzavřeno, protože zaměstnanci se hromadně účastnili žňových prací.

3. Zaměstnanci německé národnosti v KNM

Zaměstnanci německého původu se ve výkazech práce evidovali samostatně. V KNM pracovali dva, Emil Franzel v období 1940–41, Edith Schröpferová v letech 1940–1945. Oba uměli dobře česky, jak dokazují svědectví jejich nadřízených i jimi psané dokumenty.

Dr. Emil Franzel,³⁴ dosazený do muzea na intervenci zástupce pražského primátora Josefa Pfitznera, svého spolužáka ze studií historie a vedoucího činitele Sudetoněmecké strany, vykonával funkci vrchního zemského komisaře. Zpočátku katalogizoval entomologické separáty, později byl pověřen provedením soupisu odborných časopisů, zejména německých. Měl zjistit mezery v časopiseckých řadách a navrhnout priority jejich doplnění. Franzelova činnost v KNM byla přerušena nástupem do kurzu pro sudetoněmecké vědecké knihovníky, který absolvoval v Národní knihovně, kam byl také převeden jako zaměstnanec. V rámci kursu vedeného dr. J. Beckerem a dr. C. Wehmerem napsal práci o dějinách KNM *Die Bibliothek des Landesmuseums in Prag*, která byla vydána tiskem v nakladatelství Volk und Reich v roce 1942. V závěru práce popisuje autor stav a úkoly knihovny (v překladu příloha 1). Kniha, která by až na některé pasáže skutečně mohla být průměrným vědeckým dílem, ukazuje velmi přesně typický pohled českého Němce na Národní muzeum. Je ukončena angažovanou kapitolou *Restitutio in integrum* napsanou zcela v duchu vládnoucí nacistické ideologie. Méně formální a literárně zdařilý popis své práce v KNM Franzel zachytil také ve svých pamětech, úryvek připojujeme v českém překladu v příloze 2. Dne 15. 7. 1941 nastoupil formálně vojenskou službu, kterou vykonával u pořádkové policie.

Napsala hl. lístků	129
" odk. "	50
" soub. "	6
Doplnila lístků	4
Přepsala starých lístků	19
Celkem	209
Zařazovala lístků	168

V Praze dne 3. listopadu 1941.

Dr. Edith Schröpferová

Obr. 3. Prof. Edith Schröpferová, výkaz práce za říjen 1941

PhDr. Edith Schröpferová,³⁵ slavistka původem z Bratislavy, pracovala v NM již od roku 1940, kdy doložila osvědčení o arijském původu, nebyla však evidována v knihovně, ale jako nezařazený zaměstnanec přidělený z jiné služby. Někdy je ve výkazech uváděna jako profesorka nebo (spolu s J. Opitzem z prehistorie) bez zařazení, od 2. 5. 1941 jako zemská muzejní komisařka. V této funkci také 11. 6. 1941 nastoupila do KNM. Zpočátku pracovala v cizojazyčném referátu J. Krecara, v roce 1942 byla minimálně do 6. 6. na neplacené mateřské dovolené (žádala prodloužení), během níž pobývala v Berlíně, kde její manžel vykonával vojenskou službu jako policejní rezervista. Po reformách KNM v roce 1944 měla hlavní dohled nad korespondencí, akvizicí, lístkovým katalogem, výpůjčkami v čítárně a protokolu. Měla také v KNM zodpovědnost za německé překlady, včetně katalogizačních lístků. V jejím osobním spise je dochováno obsáhlé srovnání Tobolkových katalogizačních pravidel s pruskými katalogizačními instrukcemi. V únoru 1944 ji ředitelství NM navrhlo na povýšení z důvodů kompetence a neobyčejných schopností zastávat svěřené úkoly. NM opustila 5. 5. 1945, její osobní spis končí slovy: „Zánik pracovního poměru revolucí, ježto byla nacisticky založenou Němkou.“

E. Schröpferová se věnovala se také vědecké práci – 1. 8. 1942 vykazovala jako muzejní komisařka bádání o substrátu Středomoří a oslabování vokálu v italských jazycích s tím, že práce je již skoro hotova,³⁶ pracuje také na místních jménech Ibérie a keltských. Žádala proto o úlevu z úředních hodin, podobně jako ona žádali i další vědeckí pracovníci KNM (Novotný, Axman, Grund, Tichý).

Oba němečtí zaměstnanci přispívali z platu na zimní pomoc (Winterhilfe). V červnu 1941 musely organizace vy-

³³ Situaci v KNM po osvobození popsal v článku NOVOTNÝ 1945.

³⁴ Jeho osobní spis viz ANM, agenda personálního oddělení, sign. 7/16.

³⁵ O dr. E. Schröpferové máme informace z osobního spisu ANM, agenda personálního oddělení, sign. 27/5. Narodena 14. 8. 1909, studovala srovnávací jazykovědu, působila jako učitelka němčiny na několika německých gymnáziích zejména na Moravě, byla manželkou slavisty Johanna Schröpfera, přiděleného jako pracovník německé národnosti Národní a univerzitní knihovně, a po válce spolu s ním odešla do Německa, kde se J. Schröpfer uplatnil ve vědecké sféře (zabýval se mj. traktátem Jana Husa *Orthographia Bohemica*). V letech 1971–1972, kdy E. Franzel psal své paměti, vydané posmrtně 1983, Edith Schröpferová již nežila.

³⁶ K publikaci však nikdy nedošlo. Podobné téma zpracovávala již ve své disertační práci *Zum Ursprung des italischen Erstsilbenakzentes: Beiträge zur Sprach- u. Religionsgeschichte u. Ortsnamenkunde Italiens* na pražské univerzitě, strojepis z roku 1938 je zachován v Deutsche Nationalbibliothek.

kazovat zemskému úřadu příjmy všech německých zaměstnanců a tyto výkazy jsou dochovány v muzejní registratuře.

Jaký byl poměr knihovnických zaměstnanců k jejich německým kolegům, lze poznat z důvěrné rukopisné zprávy dr. Novotného řediteli Zemkovi, která měla sloužit jako podklad pro kvalifikační řízení, v němž se známkovala znalost předpisů, jazyků, píle apod. Dr. Schröpferovou hodnotil M. Novotný takto: „Přiznám se, že jsem ji za jejích stálých absencí sotva mohl poznat důkladněji. Vyskytují se u ní lupy v psaní lístků katalogizačních – ergo 2 z předpisů. O píli není třeba zatím mluvit nijak pochvalně. Jako úředník národnosti německé, nemusí nebo nesmí, trvám, míti známku z češtiny. Bylo-li by potřeba, z ústního by bylo 1, z písemného 1. Vždyť je slavistka!“³⁷

V poválečných publikacích byli E. Franzel a E. Schröpferová jako němečtí zaměstnanci knihovny zmiňováni negativně, jednak ve Švehlově knize, kde ovšem dr. Schröpferová není zmíněna jmenovitě a mluví se o ní jen jako o „Němkyni“; pak také ve stati Miloslava Novotného, jenž oba viní z „kalení muzejních vod“.³⁸

4. Prostory knihovny a sbírky

V říjnu 1940 se ředitelství NM obrátilo na zemský úřad s návrhem na úpravu místností pro podací a výpůjční protokol a katalogy knihovny. Bývalá muzejní čítárna (místnost č. 113 v přízemí budovy NM) byla už v roce 1938 zrušena a použita zčásti jako skladiště knih, zčásti jako výpůjční protokol a pracovna s protokolem došlých knih. V rámci změn měla být tato místnost přepažena, vzadu vytvořena uzavíratelná místnost pro podací protokol a katalogy a v přední části by byl průchod do ostatních částí místnosti. Práce měla provést firma Brabec za 1450 Kč.

V listopadu 1940 byla provedena úprava otevírací doby ve studovně vzhledem k předpisům o zatemňování na 9–16 hodin. Rukopisy byly v roce 1940 dočasně uloženy v bednách ve sklepních místnostech.

Roku 1941 byly ve studovně zřízeny 2 kovové dvojskříně na příruční knihovnu, k nimž vedení knihovny přiojednalo ještě další dvě. V horní části měly kovovou tyč na zavěšení žebříku (v archivu NM se dochoval nákras Miloslava Novotného). Téhož roku se podařilo vyklidit prostor v hlavním depozitáři mezi Palackým a Šafaříkem a pokračovalo se se zpracováním staré zásoby. Plánovalo se vybudování nové příruční knihovny, která měla být průběžně doplňována.

Rukopisné oddělení dostalo před koncem roku 1941 z rozhodnutí ředitelství dvě místnosti po Matici české – jednooknovou pro správce oddělení a dvojknovou pro čtyři úředníky oddělení. Místnosti byly opatřeny topnými tělesy, nábytkem a kobercem a byl v nich zaveden telefon. Ve větší místnosti byla Lützowova knihovna. Antonín Grund, tehdejší vedoucí rukopisného oddělení, navrhoval vymalovat místnost v jednoduchém světlém tónu (světle zeleně nebo hráškově žlutě).

Společnost vysokoškolských odborných úředníků NM požádala 24. 4. 1942 KNM o doplnění fondu odborných časopisů, zvláště německých. M. Novotný odpověděl, že to nebude snadné vzhledem k nedostatku úřednictva.

Od 9. 5. 1942 byla čítárna otevřena na žádost badatelů od 9 do 12 a od 14 do 18 hodin. Ve studovně sloužili i vědeckí pracovníci, což byl úzus, který se zachoval až do počátku 21. století.

31. 7. 1942 byly Zemskému archivu protokolárně předány rukopisy KNM archivní povahy z rukopisné sbírky a také Dobnerova knihovna, jež byla připojena k fondu piaristů.

Před osvobozením zasáhla muzeum bomba a poškodila pracovnu KNM v přízemí, v níž se nacházela knihovna hraběte Lützowa. Z mobiliáře knihovny se zachoval pouze jeden stolek, který je dodnes v oddělení rukopisů a starých tisků. Koncem roku 1945 žádal ředitel KNM nové prostory pro uložení nábytku J. S. Machara, jehož židle byly např. používány pro schůze. Také bylo třeba znovu otevřít čítárnu, ta však byla přeplněna zabranými německými knihami, které bylo třeba také někam uložit, jak píše M. Novotný, prostory by měly být „velikosti sálu starých tisků, suché, třeba bez regálů“. V knihovně měli své knihy a sbírky přechodně uloženy také přírodovědci, ty bylo rovněž třeba vystěhovat.

5. Expozice a výstavy

V době po Mnichovu realizovala KNM symbolickou výstavu „Národní idea v československé literatuře“ a pokračovala výstavou o F. L. Čelakovském.³⁹

Podle pokynu okresního policejního komisařství z 9. 7. 1940 musely být z muzejních expozic odstraněny všechny závadné předměty (oddělení národního obrození, legionářské koutky apod.), uloženy do beden a znepřístupněny veřejnosti.

V roce 1940 KNM realizovala zejména práci Antonína Grunda výstavu „Česká kniha“ a „Česká píseň lidová“ (15.–31. 8. 1940) a výstavu „K. J. Erben“ (15. 11. 1940–1. 2. 1941).

V roce 1941 se hudební oddělení účastnilo výstavy o Antonínu Dvořákově.

Téhož roku se v NM konala k třetímu výročí vzniku protektorátu putovní propagandistická výstava „Deutsche Grösse“ (Německá velikost), kterou zahájil říšský protektor K. von Neurath.⁴⁰ Zvláštním výnosem zemského prezidenta Bienerta měla být výstava doporučena zaměstnancům a případně jim měla být pro její návštěvu poskytnuta dovolená. Pro účely výstavy byly v prvním patře vyprázdněny výstavní sály knihovny a dalších oddělení. Po skončení výstavy se měly původní expozice vrátit, pokud bude vyhovovat jejich obsah a stav vitrín. Ve výstavním sále knihovny bylo třeba dvě třetiny vitrín úplně rozložit, takže se uvažovalo o pořízení nového mobiliáře pro celý sál. Se změnou instalace se nepočítalo, protože sál sloužil k přechodným výstavám, nikoli jako trvalá expozice. Podle seznamu odměňovaných pracov-

³⁷ ANM – RNM, karton 160, složka Systemisace a resystemisace.

³⁸ Národní museum 1949, s. 59. Na tuto kritiku reaguje ve svých pamětech E. Franzel obranou vlastní osoby i kolegyně Schröpferové. FRANZEL 1983, s. 400.

³⁹ ŠVEHLA 1946, s. 26–27.

⁴⁰ Název výstavy „Německá velikost“ byl inspirován fragmentem stejnojmenného díla Friedricha Schillera. Katalog: Deutsche Grösse 1940/41. O výstavě např. STEHLÍKOVÁ 2015, s. 59–60.

niků se na výstavě nikdo z knihovny odborně nepodílel – organizačně výstavu zajišťoval přednosta historicko-archeologického oddělení dr. Karel Guth, který byl po jejím skončení penzionován. Výstava byla dodána externě a muzejní pracovníci, zejména zřizenci, se účastnili pouze instalace a deinstalace.

23. 3. 1942 byl NM zamítnut návrh na pořádání výstavy J. A. Komenského. 3. 11. 1941 byla v NM zahájena výstava „Auf dem Wegen zum neuen Europa“ (Na cestě k nové Evropě).

Ve vzniklé situaci, kdy NM nemohlo realizovat vlastní výstavní činnost, ale bylo nuceno propůjčovat prostory historické budovy výstavám organizovaným shora, se vedení muzea snažilo alespoň o návrat původních expozic. Podáváme zde výtah z přípisů ředitele Zemka zemskému úřadu.

V dopise zemskému úřadu z 15. 4. 1942 podává ředitel NM Antonín Zemek zdůvodnění uzavření sbírek Národního muzea. 28. 1. 1941 navštívil vedení muzea Dr. Dorn z úřadu vrchního zemského rady a oznámil, že v NM se má konat výstava, která zabere celé jedno patro budovy a že říšský protektor žádá, aby mu NM tyto prostory pro účel výstavy zapůjčilo. 1. 2. 1941 navštívil dr. Dorn spolu s představiteli výstavy „Deutsche Grösse“ NM znovu a sdělil, že je o této události už rozhodnuto a má se neprodleně začít s vyklízením sálů. O všem byl informován i zemský prezident Bienert. 3. 1. 1941 zemský prezident A. Zemkovi osobně sdělil, že se s výstavou počítá. 5. 1. 1941 přišel vrchní vládní rada Zankl a dr. Reinhold z úřadu říšského protektora a další a po prohlídce prvního patra požadovali jeho vyklízení do týdne. Zároveň stanovili, že prehistorické sbírky mají být dále přístupné badatelům. Výstava „Deutsche Grösse“ trvala do 15. 5. 1941. Hned se začalo s deinstalací a odstraňováním škod, které skončily v červenci. Vzápětí chtěli pracovníci NM započít s vracením expozic (včetně té knihovny) do stavu před výstavou. 1. 8. 1941 navštívil vedení NM představitel vojenské správy s tím, že se v NM má konat vojenská výstava „Kniha a meč“ (Buch und Schwert), povolená zemským prezidentem. Proto byly práce na expozicích zastaveny a musela být opět vyklizena polovina sálů v prvním patře. Výstava trvala do 15. 12. 1941, ale sály nebyly NM předány zpět. Mezitím se jednalo o nové instalaci muzejních sbírek. Zástupci úřadu říšského protektora a ministerstva školství byli toho názoru, že má být zhotovena instalace nová, odpovídající programu podle moderních zásad. Začátkem května 1941 navštívil NM ředitel zemského muzea ve Štětíně Dr. Kunkel,⁴¹ který údajně předložil říšskému protektorovi návrh na novou stálou expozici. Na ni měly být použity finanční prostředky určené původně na obnovení původní expozice. Když se výstava „Buch und Schwert“ blížila ke konci, vyjádřil se zástupce MŠANO v přítomnosti vrchního rady Zankla v tom smyslu, že po skončení výstav proběhne instalace původní expozice a je nutno čekat na další příkazy. Při poradě

4. 3. 1942 na zemském úřadě zástupce NM opakovaně žádal, aby se provizorně mohla instalovat původní expozice, dokud nebude rozhodnuto o nové instalaci.

V dalším dopise z 15. 4. 1942 ředitel Zemek zemskému úřadu sděluje, že sbírky nebyly přístupné od 5. 2. 1941. Plánovala se stavba druhé muzejní budovy a pořízení nového výstavního mobiliáře. Kvůli dalším výstavám a stanovisku MŠANO stále nejsou sbírky zpřístupněny. Plán nové instalace dle dr. Kunkela není ještě připraven k realizaci a není potřebný mobiliář. Proto vedení NM prosí o obnovení staré instalace, které se obejde bez dalších investic. Ve výstavním sále knihovny, jenž ještě nebyl uklizen po výstavě „Buch und Schwert“, budou znovu instalovány staré vitríny a umístěna literární výstava. Po předání sálu je možno provést tyto práce do tří týdnů. Celkově je možno starou expozici obnovit cca do měsíce s výjimkou jednoho oddělení.

1.–7. 12. 1943 se v NM konala výstava hraček, které zhotovili příslušníci pořádkové policie pro děti svých padlých kamarádů a krajanů, kteří zahynuli při bombardování. Vstup byl volný.

26. 6.–27. 8. 1944 se konala výstava „Ehret die Arbeit“ (Čtěte práci), náklady na výstavu hradil její pořadatel – Říšská pracovní služba (RAD, tedy Reicharbeitsdienst) a NM poskytlo dle vzájemné písemné dohody výstavní prostory.⁴²

Příloha 1

Emil Franzel: Gegen den Wind der Zeit (Proti větru času), München 1983, s. 396–397, 398–401 o svém zaměstnání v KNM v roce 1940:

„V říjnu 1940 jsem dostal, jak už bylo zmíněno, místo vrchního komisaře knihovny a archivní služby v Českém zemském muzeu. Za toto místo jsem vděčil v první řadě protekci Höße,⁴³ Pfitznera a Franka, ale hlavně skutečnosti, že zaměstnání v protektorátní službě byla špatně placená a tím pádem straníky⁴⁴ nevyhledávaná. Protože jsme pracovali jen dopoledne do jedné hodiny, měl jsem spoustu času.“

„Knihovna Českého zemského muzea je jedna z nejsvětějších, jaké si lze představit. Měla tehdy ve fondu více než půl miliónu bibliografických jednotek, ale žádný katalog, lépe řečeno – měla jen základy katalogu. To souviselo ještě s tím, že její první bibliotekář, onen pověstný Václav Hanka, který svůj drahocenný čas užíval k výrobě padělků,⁴⁵ práci na katalogu hrubě zanedbával, takže bylo málo zaměstnanců, zatímco fond velmi rychle narůstal a každý ředitel, který si předsevzal, že zavede katalog, musel vždy začít od začátku. Knihovna měla jen velmi malý rozpočet na akvizici, jenž stěžil postačoval na pořízení nejnütnějších časopisů. Patřilo ale k stylu české vzdělanecké třídy, odkazovat v závěti cenné knihovny Knihovně Národního muzea. Tak tam přišly kolikrát i knihovny o 10 000 i více svazcích, které pochopitelně nemohly být zkatologizovány. Dalším trápením byly ‚drobné

⁴¹ Otto Kunkel (1895–1984), německý prehistorik, v letech 1927–1945 ředitel pomořanského zemského muzea ve Štětíně, r. 1937 vstoupil do NSDAP. Po válce štětínské muzeum připadlo Polsku. Později žil v Bavorsku a r. 1962 dostal Bavorský řád za zásluhy a pomořanskou kulturní cenu za vědu (1980).

⁴² O výstavě STEHLÍKOVÁ 2015, s. 60.

⁴³ Konstantin Höß, pražský vedoucí NSDAP.

⁴⁴ V originále použita zkratka Pgs (Parteigenosse), tedy příslušník NSDAP.

⁴⁵ „Václav Hanka, český básník a filolog, vyrobil padělané ‚středověké‘ rukopisy, rukopisné zlomky zvané Zelenohorský a Královédvorský, které byly Františkem Palackým přijaty pro jeho historické dílo jako pravé a v následujících letech významně přispěly k vývoji českého národního sebevědomí. (pozn. E. F.)“

tisky', nespočetné separáty z přírodovědných časopisů, často jen jeden list, které přicházely do muzea po tisících jako výměna za podobné publikace muzejních zaměstnanců a byly uchovávány v papírových krabicích po stu kusech. Katalogizoval jsem několik měsíců tyhle separáty, u nichž byl titul často delší než samotný text. Když jsem se hlásil u ředitele muzea při svém nástupu do zaměstnání, řekl: ‚Víte, pane doktore, já jsem tu vlastně kvůli zvířatům!‘ Byl totiž zoolog a měl na mysli vycpaná zvířata, motýly a brouky, které muzeum uchovávalo. Místo ředitele knihovny bylo neobsazené.

Provoz tam byl velmi pohodový. Ve stejné místnosti jako já seděli dva propuštění čeští důstojníci. O politice jsme přirozeně nemluvili. Se staršími pány, rady a vrchními rady, jsem neměl co do činění. Ti přicházeli většinou kolem desáté hodiny a mizeli kolem dvanácté. Neviděli – a právem – jako svůj úkol vyřizovat knihovně-technické práce, což by jednak mělo pramalý smysl, jednak to byla práce, kterou mohli vykonat podřízení zaměstnanci. Byli to ale ve svých oborech skutečně výtečně vzdělaní vědci, kteří se cítili zodpovědní svému národu za své zásluhy pro kulturu. Zaměstnání v muzeu pro ně nebylo jen jakési obroč, ale byl to závazek bátat v oblasti české literatury, hudby a historie.

Pro praktické používání knihovny byli důležití oficianti,⁴⁶ kteří přesně věděli, kde najít kterou knihu. Na velkých hromadách, pokryté na prst tlustými vrstvami prachu a pavučin, ležely knihy, tak jak do knihovny přišly. Když jste se zeptal oficianta, kde by ta či ona kniha mohla být, krátce zauvažoval a pak přistoupil k některé z hromad: ‚Ta bude možná, pane doktore, ležet tady na té haldě.‘ Většinou tam také ležela a vytáhnout ji byla práce ani ne tak náročná jako špinavá. Byl jsem velmi rád, když už jsem nemusel katalogizovat entomologické separáty. Další úkol, který jsem dostal, byl mnohem zajímavější. Měl jsem zjišťovat mezery v periodických publikacích, což mi umožnilo nahlédnout, jaké bohatství periodik knihovna má, ale také jak katastrofální jsou ztráty. V pražské univerzitní knihovně⁴⁷ se v případě chybějících několika ročníků mluvilo o ‚Kukulovské mezeře‘, protože za ředitele Kukuly⁴⁸ se tam rozmohla až trapná nedbalost a lajdáctví, v muzeu však byly téměř jen mezery a mezi nimi vždy jednou za čas jeden ročník nebo polovina jednoho ročníku, takže nebyla moc velká naděje, že by se ty mezery někdy zaplnily.

V jedné muzejní publikaci z komunistické doby⁴⁹ se píše, že já a moje nástupkyně, paní Dr. Schröpferová, jsme ‚kalili čisté vody muzejních dějin‘. To se vztahovalo, co se mě týče,

spíše na moje *Dějiny knihovny zemského muzea*, ačkoli si nejsem vědom, že bych něco napsal, co by neodpovídalo pravdě nebo bylo nepodložené. Čím ubohá paní Schröpferová, která už tehdy byla po smrti, přispěla ke ‚kalení muzejních vod‘, to nevím.

Jednou dopoledne mě zavolali z mé pracovny. Jeden starší pán, z něhož jsem měl hned vysloveně dobrý dojem, mě přijal a představil se jako pověřený ředitel vědeckých knihoven protektorátu, Dr. Becker, první ředitel Pruské státní knihovny v Berlíně, tedy největší knihovny na kontinentu.⁵⁰ Řekl mi, že začíná kurs pro německé zaměstnance knihoven, kteří by měli na podzim složit zkoušku na vědecké knihovníky. Pošle mne za tímto účelem do univerzitní knihovny. Ze začátku jsem z toho nebyl právě nadšený. Měl jsem se ve svých čtyřiceti letech ještě jednou usadit do školní lavice a zase jednou složit nějakou zkoušku, pak jsem ale došel k závěru, že se mi tím v každém případě otevře možnost, abych jednou našel místo v knihovní službě i mimo protektorát. Kurs v Univerzitní knihovně byl pro mě skutečným potěšením. Sice v některých předmětech nestálo vyučování za nic, o to zajímavější však byly hodiny mladého vedoucího vzdělávacího kurzu Dr. Wehmera,⁵¹ přeloženého právě z Berlína do Prahy, který přednášel dějiny knihtisku a knižního obchodu a pracoval s námi velmi obratně formou semináře. Kromě teoretické výuky jsme byli na praxi v různých odděleních Národní a univerzitní knihovny. Skupina posluchačů byla velmi různorodého složení. Kromě Dr. Fritze Koberga,⁵² někdejšího funkcionáře kulturního spolku a lidového politika, muže nade vše sečtělého a inteligentního, byl v mnoha ohledech trochu svérázného, a jednoho také již staršího inženýra, to byli samé mladé kolegyně a kolegové, mezi nimiž jsem byl věkově zhruba uprostřed. Byli jsme veselá společnost, jednou týdně jsme chodili do některé staropražské vinárny a někdy jsme se scházeli u mne v bytě nebo u nějaké mladé kolegyně a sprádali plány do budoucna, které pak od podzimu 1941 – mezitím jsem narukoval, ale byl jsem ještě stacionován v Praze – byly stále více poznamenány strachem o další osud pražských Němců, sudetských Němců a celého německého národa.“

Když dostal Franzel povolávací rozkaz, nabídl mu Dr. Becker, že navrhne jeho osvobození kvůli knihovnické zkoušce. On to však odmítl, aby nevyvolával závist, byl však přeložen k pořádkové policii (Ordnungspolizei), tudíž na frontu nemusel, neměl však z toho radost, protože pořádková policie byla podřízená SS a ta se k ní chovala špatně.⁵³

⁴⁶ Knihovnici nižšího zařazení.

⁴⁷ Tam Franzel později absolvoval kurs pro knihovníky.

⁴⁸ Richard Kukula byl ředitelem Národní a univerzitní knihovny v letech 1897–1919, vyhlásil rekatalogizaci celého fondu, kvůli níž se pozastavily všechny ostatní činnosti.

⁴⁹ Národní museum 1949, na s. 59 charakterizuje Miloslav Novotný činnost německých zaměstnanců knihovny slovy „snažili se kalit čistou vodu falšováním historie a rozrušováním musejního pořádku“.

⁵⁰ Josef Becker (1883–1949), od r. 1935 první ředitel Pruské státní knihovny (Preussische Staatsbibliothek). Za války byl zodpovědný za fondy ukořistěné v Čechách. Franzel na s. 409 svých pamětí popisuje, jak v roce 1941 na Beckerův popud zachraňoval Masarykovu studijní knihovnu před zničením gestapem – Becker prý dosáhl v Berlíně rozhodnutí, aby knihovna byla převezena do Národní knihovny a spolu s prvním knihovním radou Carlem Wehmerem se podílel i na záchraně archivu.

⁵¹ Carl Wehmer (1903–1978), německý odborník na inkunábule, v letech 1941–1945 učil v Praze na Deutsche Universität. Po válce vedl univerzitní knihovnu ve Frankfurtu, Hessenskou knihovnickou školu a univerzitní knihovnu v Heidelbergu, kde také přednášel. Podle slov E. Franzela to byl přesvědčený národní socialista, ale především korektní úředník a statečný muž. FRANZEL 1983, s. 409.

⁵² Fritz Koberg (1889–1964), novinář a spisovatel, od 1919 šéfredaktor *Deutsche Zeitung* v Olomouci, pak putovní učitel (Wanderlehrer) a od roku 1939 knihovník německého kulturního spolku (Deutscher Kulturverband), přítel K. H. Franka, který mu zajistil místo v Národní knihovně.

⁵³ FRANZEL 1982, s. 401.

s. 401–402:

„Příjemné pro mne bylo jen to, že jsem zatím mohl zůstat v Praze a složit svou zkoušku z vědeckého knihovnictví, za niž jsem dostal známku 2 (chvalitebný). Mou práci ke zkoušce, dějiny knihovny Českého zemského muzea, chtěl ředitel Becker v každém případě nechat vytisknout. Vyšla potom bez mého přičinění – vždyť jsem právě narukoval – v nakladatelství, Volk und Reich-Verlag, jehož lektorát přinesl ještě některé změny, které podle mne byly snad věci prospěšné, ale nebyly rozhodující. Ta knížečka se stala přece jen přínosem k dějinám českého duchovního života 19. století.“

Příloha 2

Emil Franzel: Die Bibliothek des Landesmuseums in Prag, Praha 1946, s. 50–52:

„Od roku 1940 jsou v muzejní knihovně znovu němečtí úředníci. Jazykem katalogizace a interní úřední řeči je začátkem roku 1941 stále pouze čeština. Německé knihy nemají žádné samostatné oddělení, ale jsou uloženy v ‚cizojazyčných‘, které mají vlastní abecední katalog (autorský katalog s křížovými odkazy). Souborný katalog je tímto způsobem vystaven jako něco mezi autorským a systematickým katalogem. Dělí se nejprve na tato oddělení: mapy, umění, rukopisy, staré tisky, prvotisky a rané tisky, Dobnerovu knihovnu, bohemika (jedná se o starší bohemika v jiném než českém jazyce), musikalia, české tisky, periodika, Šafaříkovu knihovnu, rosika, polonika, slovenika, srbochorvatika a cizojazyčné tisky. Uvnitř každého oddělení je katalog řazen abecedně podle autorů a věcných názvů anonymních spisů s již dříve zmíněnými odkazy. Pro laika je tento katalog, či spíše tento systém katalogů, těžko použitelný a od nedávna také nepřístupný.⁵⁴ Manipulace čtenářstva s lístky vedla k trvalému nepořádku v katalogu.

Kromě lístkového katalogu jsou zde samozřejmě přírůstkové seznamy a svázané lokální katalogy. Lokální soupisy měly původně odpovídat systematickému rozdělení; dnes se však knihy staví na místo podle toho, kdy přijdou a bohužel hlavně tam, kde zbývá ještě nějaké volné místo.

Tzv. „drobné spisy“ se katalogizují jako knihy, jen se k nim na lístek připíše „Drobné spisy“. Na signatuře mají římskou číslici místo písmena, které obvykle označuje paprsek (např. 83 XI 102 oproti 83 E 102). Jsou umístěny v uzavíratelných krabicích ve spodním dílu regálů (narovnané podle čísel). U signatur knih označuje první číslo polici (dříve to byla také věcná skupina), písmeno paprsek a druhé číslo pořadí na polici.

Chybějící věcné katalogy obzvláště ztěžují badatelům použití knihovny, protože k nejcennějším fondům historického a dílem také přírodovědného bádání patří mnohé, často v konvolutech a jako přívazky svázané drobné spisy málo známých nebo anonymních autorů, které je bez věcného katalogu těžké najít. Na založení věcného nebo systematického katalogu není při panujících poměrech ani pomyslení.

K úctyhodným úspěchům knihovny v posledních letech patří výstavy nejčastěji se slavistickým obsahem, které se v muzeu realizují z vlastních sbírek nebo s pomocí zápůjček. Mohou znovu obrátit pozornost veřejnosti na muzejní knihovnu, nemohou ale vyrovnat škody, které už knihovna ne bez vlastního zavinění utrpěla v soupeření s univerzitní knihovnou. Snad nejméně úspěšnou výstavou byla ta věnovaná Puškinovi s 25 000 návštěvníky. Budu-li jmenovat dále: 100 tiskařů vzdává poctu Goethovi (se zápůjčkami z Lipska), Bezruč, Polské novinářství, Bulharská kniha, Československé tisky 15. století, Knihkupecké a antikvární katalogy a nabídky v Čechách od roku 1748, Bible, Dobrovský, Nejlepších 30 knih roku 1928.“

Příloha 3

Carl Wehmer o KNM v článku Prager Bibliotheken. In: Sonderabdruck aus den Prager Hochschulblättern (vom 22. Juli 1944) 1944, H. 4–5, s. 4–5:

Knihovna Zemského muzea měla od svého vzniku dvojitý charakter. Měla spojovat vlastivědnou literaturu o Čechách a odbornou literaturu z přírodních věd – sbírkový program, který odpovídal zájmům vzdělané české šlechty. Zakladatel muzea, Kašpar hrabě Šternberk, byl veden myšlenkami osvícenství a lidumilného zemského vlastenectví. Kroužek kolem Palackého dokázal z muzea a jeho knihovny udělat skutečný nástroj sporného a netolerantního českého nacionalismu a všeslovanských idejí. Ne náhodou byl Václav Hanka, nápaditý objevitel *Rukopisu královédvorského*, prvním muzejním knihovníkem. Knihovna Zemského muzea se během svého trvání vyvinula v jakýsi druh tajné národní knihovny, která shromažďovala pozůstatosti a dary českých vůdčích intelektuálních elit. „Literární archiv“ obsahuje pramenný materiál nejvyšší důležitosti, totiž sbírku korespondencí (t. č. převedeny do českého zemského archivu). Cenná je sbírka musikalií (uchovává se zde originální partitura Smetanovy *Prodané nevěsty*), středověké rukopisy a rané tisky. Uložení knihovní sbírky, o níž je možno se dovědět více v podnětné práci Emila Franzela *Knihovna Zemského muzea* (Praha 1942), je nedostačující, její katalogy jsou neúplné a zastaralé; bylo započato s novou katalogizací.

Prameny:⁵⁵

ANM – RNM: Archiv Národního muzea, Registratura Národního muzea, kartony č. 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 164, 165, 166, 170, 173.

ANM – RNM – KNM: Archiv NM, Registratura Knihovny Národního muzea, kartony č. 29–32, 39, 65, 67, 73, 79, 88, 221, 228, 229; kniha *Agenda* 4a3/1 (14. 11. 1942 – 24. 9. 1946).

ANM, agenda personálního oddělení: Archiv NM, osobní oddělení, sign. 7/16, 27/5, 19/10.

⁵⁴ O uzavření katalogu pro badatele viz výše.

⁵⁵ Vzhledem k tomu, že je článek sestaven z velkého množství pramenů a citovat je jednotlivě by vedlo k neúnosnému přetížení poznámkového aparátu, uvádíme v poznámkách odkazy jen u pramenů, které citujeme přímo.

Literatura:

ČNM 115: *Časopis Národního muzea – řada A*, 115, 1946 (příspěvky jednotlivých oddělení NM o jejich činnosti za okupace, za KNM je autorem Miloslav Novotný).

Das Museum 1842: *Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842*. Prag: Selbstverlag des Museums, [1942].

Deutsche Grösse: *Ausstellung Deutsche Grösse: veranstaltet von der Dienststelle des Beauftragten des Führers*. München: Limpert, 1940, další vydání 1941.

FRANZEL 1942: FRANZEL, Emil. *Die Bibliothek des Landesmuseums in Prag*. Prag: Volk und Reich-Verlag, 1946.

FRANZEL 1983: FRANZEL, Emil. *Gegen den Wind der Zeit. Erinnerungen eines Unbequemen*. München: Aufstiegs-Verlag, 1983. Veröffentlichung des Sudetendeutschen Archivs.

KUBÁT 2011: KUBÁT, Petr. Jarmil Krezar jako bibliotekář Národního muzea. *Sborník Národního muzea, řada C – Literární historie* 56, 2011, č. 1–2, s. 39–43.

LUFT 1989: LUFT, Robert. Das Bibliothekswesen in Böhmen und Mähren während der nationalsozialistischen Herrschaft 1938–1945. *Bohemia* 30, 1989, s. 295–342.

MOHN 2014: MOHN, Volker. *NS-Kulturpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren. Konzepte, Praktiken, Reaktionen*. Essen: Klartext Verlag, 2014. Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 45.

NAKONEČNÝ 1995: NAKONEČNÝ, Milan. *Novodobý český hermetismus*. Praha: Eminent, 1995.

Národní museum 1949: SKALSKÝ, Gustav (ed.). *Národní museum 1818–1948*. Praha: Národní museum, 1949.

NOVOTNÝ 1945: NOVOTNÝ, Miloslav. Co jsme v Museu zachránili, co jsme neuchránili. *Svobodné noviny* 2. 6. 1945.

STEHLÍKOVÁ 2015: STEHLÍKOVÁ, Dana. Josef Opitz v Národním muzeu 1941–1945. In: GUBÍKOVÁ, Renáta – PRONTEKEROVÁ, Markéta (edd.). *Josef Opitz a umění na Chomutovsku a Kadaňsku 1350–1590. Sborník z mezinárodní konference pořádané ku příležitosti otevření expozice Všem světu na útěchu — sochařství a malířství na Chomutovsku a Kadaňsku 1350–1590*. Chomutov: Oblastní muzeum v Chomutově, 2015, s. 55–84.

ŠVEHLA 1946: ŠVEHLA, Jaroslav. *Bomby kolem Pantheonu. Národní museum v Praze v letech 1939–1945*. Praha: Pragotisk, 1946.

VOBORNÍKOVÁ 2016: VOBORNÍKOVÁ, Michaela. Knihovny a knihovnictví v českých zemích v letech 1938–1945. *Ikaros* 20, 2016, č. 1–4.

WEHMER 1944: WEHMER, Carl. Prager Bibliotheken. *Sonderabdruck aus den Prager Hochschulblättern* 22. 7. 1944, H. 4–5, 1–6.

WOITSCHOVÁ – JŮN 2015: WOITSCHOVÁ, Klára – JŮN, Libor. Národní museum jako historiografické téma. *Časopis Národního muzea, řada Historická* 184, 2015, s. 79–92.

Mgr. Marta Vaculínová, Ph.D.
Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.
Kabinet pro klasická studia
oddělení novolatinských studií
Na Florenci 1420/3, Praha 1
vaculinova@ics.cas.cz